

oryantalistler ne yer ne içerler?

HAFSA FİDAN

Kavramların Dansı

Buzlu zeminde dans etmekte olduğunu düşündüğüm kavramlar, patentleri giyenlere göre hareket eder. Bu, kavramların, ürettikleri ya da kullanılageldikleri dil geleneği içinde ve ödünç alınması halinde belli bir dil geleneğinin dışında dinamik oluşu anlamına gelmekte, ancak kavramların belli bir otonomiye sahip olmadığı anlamına gelmemektedir. Kavramlar, belli bir otonomiye sahip olmakla birlikte onu kullanan insanlardan, ona yön veren iktidarlardan bütünüyle bağımsız değildir, bu sebeple zamanla genişler, daralır ya da büzülürler.

Oryantalizm kavramı, kavramın kullanımına göre çeşitli figürler sergileyerek dansını sürdürmektedir. Farklı tanımlamalara dikkat kesildiğimizde oryantalizm, "sömürgeciliğin keşif kolu"¹ olarak görülmesinden, Doğu'yu anlama çabasında sadece nesnel verilere ve sonuçlara

ulaşmaya çalışan "mahza bir bilim dalı" olarak görülmeye kadar bir yelpaze gibi açılmaktadır.

Oryantalizm ya da Doğu Bilimi

"Güneşin doğuşu" anlamını taşıyan ve coğrafi anlamda doğuyu işaret eden Latince "oriens" kökünden gelen oryantalizm, dilimizde "Doğu bilimi" anlamında kullanılmaktadır. İngilizce "orientalism" kelimesinin "oryantalizm" olarak aktarılmasıyla kelime aslında olduğu gibi transfer edilmiştir. Edward Said'in temelde kültürel, siyasal ve ekonomik sömürü amaçlı gördüğü oryantalist çalışmaları konu edinen kitabının² "Oryantalizm" şeklinde çevirisinin yapılması³ aslında ironiktir. Her ne kadar Said'in eseri -belki bir yanlışlık olduğu düşünülerek- daha sonra "Şarkiyatçılık" adıyla yayımlanmış olsa da⁴ bu çeviri de ironinin bir başka versiyonu olarak görülebilir. Zira "şark" kelimesi de Arapça asıllı olup dilimizdeki karşılığı "doğu" kelimesidir.

Oksidentalizm

Oryantalizme "orient"i temsil edenlerce verilecek cevabın ne olması gerektiği sorusu, yanıtını farklı önerilerde bulmuştur. Oryantalizmin Doğu'yu ötekileştirdiğini varsayan kimi düşünörlere göre, Doğu'yu ötekileştirenlere bir karşılık olarak benzer yöntemlerle Batı araştırmaları yapılmalı ve böylelikle Batı, öteki ilan edilmelidir. Kimi düşünörlere göre ise oryantalistlerce yapılan çalışmaları "oryantalizm" diye isimlendirmek ve bilincini bu çalışmalara kapamak, oryantalistlerin istediği düşünölen şeyin gerçekleşmesidir, yani oryantalist bakış açısını benimseyerek Batı'yı Doğu'nun ötekisi ilan etmeye çalışırken Doğu'yu Batı'nın ötekisi olarak kabul etmektir.

Endişeli güdülerin eşliğinde üretilen oksidentalizm kavramı, oryantalizm kelimesinin karşıtı olarak kullanılsa da onun kadar yaygınlık kazanmamıştır. Batı dünyasını Avrupa, Amerika ve Avustralya'yı da içine alacak şekilde kapsadığı

Oryantalizmin Doğu'yu ötekileştirdiğini varsayan kimi düşünörlere göre, Doğu'yu ötekileştirenlere bir karşılık olarak benzer yöntemlerle Batı araştırmaları yapılmalı ve böylelikle Batı, öteki ilan edilmelidir.

düşünölen "occident" kelimesinden türetilen kavrama popölarite kazandıran Ian Buruma ve Avishai Margalit'in 2004 yılında yazdıkları "Oksidentalizm: Düşmanlarının Gözüyle Batı"⁵ adlı eser olmuştur. Oksidentalizm çatısı altında görölebilecek türde çalışmaların oryantalizm çatısı altında görölen çalışmalarla kıyaslanamayacak kadar az oldukları bilinmektedir.

Kavram olarak "Doğu" ve "Batı" kelimelerinin coğrafi, siyasî ve kültürel tekabüliyeti her ne kadar tartışmalı olsa da literatürde geniş yer tutan bu iki kavramın imgelemimizi ikiye bölen bütünüyle hayalî bir çizgi olduğunu söylemek zor olsa gerektir. Aynı zamanda Doğu ve Batı kelimelerinin, birbirinden tamamen farklı iki ayrı "dünyaya" işaret eden keskin bir çizgi oluşturduğunu söylemek de zordur. Buradan hareketle, dilimizde "orientalism" kelimesinin "oryantalizm" ya da "şarkiyatçılık" kavramlarından birini tercih ederek karşılanmasının, ülkemizin Doğu ile Batı arasında kalmışlığının ya da iki coğrafya ve kültür arasında bir tür köprü konumunda "asılmışlığının" bir sonucu olduğu ve bunun, tarihi süreç içinde Doğu ve Batı'nın kaynaşmasının ve birbirine karışmasının bir örneğini teşkil ettiği düşünölebilir.

Oryantalistlerin Diyeti ve Niyeti

Oryantalistlerin yapmış olduğu çalışmaların nasıl değeriendirileceği, başka bir ifadeyle hasıraltı mı, baş tacı mı edileceği sorusu, çetin tartışma konularından biri olmuştur. Oryantalistlerin beslenme biçimine -ki buna Doğu'ya ait olduğu kabul edilen metinleri ve Doğu toplumlarını anlama yöntemi de diyebiliriz- ve mönülerine seçtiklerine -ki buna da proble-

matikleştirdikleri konular şeklinde bir açıklama getirebiliriz- kendini "Doğu" içinde kabul edenlerce kuşkuyla bakılmıştır. Kuşkular "yerli" midir "yersiz" midir -ki buna da literatürde soru ve sorunların otantikliği sorunu denilmektedir- kuşkusu da ayrı soruları berabe-

Oryantalizmin Doğu dinleri eksenli çalışma alanları içinde İslam dini; Hinduizm, Budizm, Zerdüştlük vb. diğer dinler arasındadır. İslam dini çalışmaları arasında da Kutsal Kitap/Kur'an araştırmaları, Müslümanların dinî gelenekleri içinde ona yüklediği anlamdan dolayı ayrı bir önemi haizdir.

rinde getirmiştir. Kısaca oryantalistlerin niyeti nedir ve sonuçta onlar ne üretmektedir?

Bu sorulara, genellemelerin bazı yanıtları, en iyi ihtimalle de "istisna" tabirini kullanmayı zorunlu kılan yarı-yanıtları beraberinde getirdiği dikkate alınarak cevap verilmelidir. Şu halde "Oryantalist çalışmalar art niyetlidir ve dikkate alınmamalıdır ama..." ifadeleriyle devam eden cümlelere ve ayrıca "Oryantalist çalışmalar sadece bilimsel niteliktedir ama..." diye devam eden cümlelere fazlaca itibar edilmeyebilir. Daha açık ifadeyle "oryantalist çalışmalar" etiketi altında değerlendirilen çalışmalara karşı geliştirilecek tavrın, onları hasıraltı etme ya da baş tacı etme tavrının dışında bir üçüncü yolu izlemesinin mümkün olduğu düşünülmelidir.

Oryantalist Kur'an Araştırmaları

Oryantalizmin Doğu dinleri eksenli çalışma alanları içinde İslam dini; Hinduizm, Budizm, Zerdüştlük vb. diğer dinler arasındadır. İslam dini çalışmaları arasında da Kutsal Kitap/Kur'an araştırmaları, Müslümanların dinî gelenekleri içinde ona yüklediği anlamdan dolayı ayrı bir önemi haizdir.

Oryantalist araştırmacılar arasında yer alan Harald Motzki, yüzyılı aşkın bir süredir müsteşrikler arasında tartışma konusu olan Kur'an'ın toplanması ve bir kitap olarak bir araya getirilmesi eksenindeki tartışmaları, yazdığı bir makalesinde değerlendirmektedir. Kur'an'ın kitap olarak toplanmasının ilk halifeler devrine kadar uzanıp uzanmadığı konusunda oryantalistler farklı iddialarda bulunmaktadır. Theodor Nöldeke, Friedrich Schwally, Paul Casanova, Alphonse Mingana, Joseph Schacht, John Wansbrough, John Burton gibi müsteşrikler, Kur'an'ın mushaflaşma sürecinin tarihlendirilmesi konusunda, Müslümanların genel kabullerini onaylayarak ilk halifeler dönemine atıfta bulunanlardan hicrî 3. yüzyıl başlarını işaret edenlere kadar farklı görüşler sergilemektedir. Motzki, bu konudaki görüşleri aktardıktan sonra Kur'an'ın toplanmasının tarihini belirleme konusunda İslam geleneğinin verilerine başvurma ve onlara güvenmenin kaçınılmaz olduğunu vurgulamakta, ardından metin ve isnad temelinde tarihlendirme yöntemini kullanarak ilgili hadis rivayetlerini değerlendirmekte, sonuçta Kur'an'ın mushaflaşma sürecine dair Müslümanların açıklamalarının Batılıların varsayımlarından vakıya daha yakın olduğunu ifade etmektedir.⁶

Kur'an'ın tarihlendirilmesi örneğinde görüldüğü üzere oryantalistlerin bilimsellik anlayışları, teorilerin ileri sürülmesi kadar onların deliller eşliğinde savunulmasını gerektirmekte ve çoğu zaman bir oryantalistin iddiasını yine başka bir oryantalist çürütmektedir. Kur'an araştırmalarında olduğu gibi hadis⁷, fıkıh, siyer, tarih vb. araştırma alanlarında Müslümanların yapması gereken derinlikli araştırmaları eğer Batılı bilim adamları yapıyorsa, buna verilecek tepki, oryantalist etiketi yapıstırarak araştırma sonuçlarını bir kenara atmak olmasa gerektir. Çünkü çağımızda Müslüman-

lar arasında da "İnanıyorum, o halde doğrudur." önermesi, her alanda geçerliliğini sürdürmemekte ve soru(n)laştırılan konuların cevabı, akli sorgulamayı talep etmektedir.

Peçeyi Sıyrınca

Oryantalistlerin Doğu-Batı karşıtlığını ya da farklılığını belirginleştirmek için sık sık uğradığı alanlardan biri, Doğu'nun kadınlarının "görünür" ve "görünmez" alanlarıdır. Doğu kadınlarının dil, din ve kültür boyutlarında tezahürlerinin keşfedilmesinin hem bilim hem de sanat gözüyle Doğu dünyasına bakmak isteyen oryantalistleri heyecana sevk ettiği, onların eserlerinde gözlemlenebilmektedir. Edebiyatta, Doğu'lu bilge kadın Şehrazad'ın dilinden anlatılan hikâyelerden oluşan "Binbir Gece Masalları"nın Richard Francis Burton tarafından çevrilmesi,⁸ bu tür eserlere örnek olarak zikredilebilir.

Ne var ki Doğu kadınlarının görünür alanları yanında görünmez alanlarını da görünür kılama isteği, sanatçıların hayal dünyasını bazen oldukça fazla etkilemiş, hatta görünür alandaki Doğulu kadın, aynı alanlarda "bir başka görünür" hale gelmiştir. Oryantalizmin resim sanatındaki tezahürleri düşünüldüğünde Jean Leon Gerome'nun "Almeh" isimli tabloları ve Jean Auguste Dominique Ingres'in "Türk Hamamı", "Odalık" isimli tabloları, tipik örnekler olarak ilk akla gelen eserler arasında yer almaktadır. Oryantalist ressam, tablolarında Doğu kadınına daha çok hamamda, ardından havuz başında, daha sonra divanda -genellikle divana uzanmış bir halde- meclislerde, köle pazarlarında, kapı ağızlarında, sarayda ya da sokakta, ama hep çıplak olarak betimlemişlerdir.

Oryantalist ressamın gözüyle hemen tüm mekanlarda erotik imgeler eşliğinde, bazen nargile içerken, bazen lüks zevkleri içinde kendinden geçmişken, ama her an şehvetle bakan kadın, daha sonraki sanat dallarında ör-

neğin sinemada yüzünü bile göstermeyecek, bütünüyle peçe içinde hayal edilecektir. Acaba oryantalistlerin sanat eserlerinde görünürlük kazanan kadın imgesinin Doğudaki gerçekliğe tekabülyeti daha sonra sorulaştırılmış ve bu sefer Doğu'nun kadınları, kadınlığını bütünüyle yok sayan bir imge içinde mi kavranmıştır?

Oryantalist ressam, tablolarında Doğu kadınına daha çok hamamda, ardından havuz başında, daha sonra divanda -genellikle divana uzanmış bir halde- meclislerde, köle pazarlarında, kapı ağızlarında, sarayda ya da sokakta, ama hep çıplak olarak betimlemişlerdir.

Kandahar'ın Kadınları

Mohsen Makhmalbaf'ın senaryosunu yazdığı ve yönettiği, İran üzerinden Kandahar'a yapılan, daha çok çölde gerçekleşen yolculuğun konu edildiği Kandahar filmi⁹ çocukluğunu bir süre Afganistan'da geçirmiş ve Kanada'ya yerleşmiş Nefas adındaki gazeteci kadın, kız kardeşinin Afganistan'da Güneş tutulmasını takiben intihar edeceğine dair notunu alınca yolculuğa çıkar. Bu zorunlu yolculuğunu tamamlamak için, para karşılığı kendisine rehberlik edecek bir erkeğin dördüncü karısı kimliğine bürünmesi dolayısıyla artık dünyaya burka ardından bakması gerekecektir. Kandahar yolunda karşımıza çıkan Doğu'nun kadınları, bölgenin sefaletini, cehaletini, estetikten yoksun oluşunu, çok eşli temsil problemini kısaca bu coğrafyada kadın olmanın varoluşsal ve tarihsel bedelini burka ardında "fark etmeksizin" yaşamaktadır. Öyleki kadınların burka ardındaki hayatlarını zorunlu olarak tecrübe eden, ama Batılı "özne" olarak etrafını gözlemleyen Nefas, onlar adına bir ara "Acaba aşk, burkanın ardına geçebiliyor muydu?" sorusunu sorar. Sanki bir dönem aşkın vatanında yaşayan ve aşkla sarmalanan

Doğu'lu kadın burka altına gizlenmiştir de aşk gibi hisler bile onu delememektedir. Ya da Doğu'lu kadın aşkı hissettiğinde bile, duygularını hiçbir şekilde ifade edememektedir.

Filmin Doğu'lu kadının dünyasına -belki daha özelde Afgan kadınının dünyasına- çok yabancı bulunmayacak bir sahnesinde, yolculuk esnasında kötü şartlardan dolayı rahatsızlanan Nefas, etrafta doktor diye bilinen Amerikalı Müslüman bir göçmene muayene olmak için gitmiştir. İzbe bir mekanı muayenehane olarak kullanan doktor, odayı ikiye bölecek şekilde araya bir perde germiş, perdeye açtığı bir delikten bakmasını ya da ağzını açarak yaklaşmasını isteyerek bir kadını muayene etmektedir. Kadının doktorla konuşması sesin

Kandahar'ın kadınları, sinemanın abartılı ve genelleştirici bakışına rağmen, Doğu ülkeleri kadınlarının Batı ülkeleri kadınlarıyla hakları, ailevî ve sosyal yaşamı, eğitim ve bilinç düzeyi vb. konularda bir kıyaslamasını yapmak için imkan sunmaktadır.

haram oluşu dolayısıyla makbul olmadığından doktorun sorularını kadının yanındaki küçük kızı iletmekte ve annesinin cevabını da doktora söylemektedir. Her ne kadar çoğu izleyicinin dünyasına yabancı gelse de Doğu ülkelerinin bir kısmında bu tür manzaralar bütünüyle silinmiş değildir.

Oryantalist bakışın hakim olduğu gözlemlenen filmdeki kadın tasvirlerine eleştirel bakışla yaklaşmak istendiğinde, Müslüman kadının "ötekileştirildiği" elbette düşünülebilir. Bununla birlikte temel bir soru, Müslüman kadını ötekileştiren oryantalist düşünce "oryantalist" adı altında ötekileştirildiğinde, oryantalistlerin mantığının ödünç alınıp alınmadığıdır. Doğu ve Batı kadınlarını kıyaslama ya da onların birbirleri için ayna olarak işlev görebilmesini sağlama çabasında aslanan, kalıp

yargılardan olabildiğince uzaklaşmaya çalışarak sorular sorabilmek ve cevaplar arayabilmektir.¹⁰ Kandahar'ın kadınları, sinemanın abartılı ve genelleştirici bakışına rağmen, Doğu ülkeleri kadınlarının Batı ülkeleri kadınlarıyla hakları, ailevî ve sosyal yaşamı, eğitim ve bilinç düzeyi vb. konularda bir kıyaslamasını yapmak için imkan sunmaktadır.¹¹

Hıristiyanofobi

"Ben" ve "öteki" ayrımı temel alındığında¹², benin öteki olarak kurguladığını tanıma, araştırma ya da onunla karşılaşma süreçlerinde bilim ve sanat alanlarında çoğunlukla ılımlı bir karşılaşma yaşanırken siyaset alanında nispeten daha sert bir karşılaşma yaşandığı ma-lumdur. "Öteki" kavramı, özellikle siyasî alandaki imaları dikkate alındığında, "öteki" olarak algılanan ırk, milliyet ve dinlere karşı beslenen korkuyu da içine alacak bir anlam alanına sahiptir. Kimileri tarafından "yeni öteki" olarak görülen İslam¹³, özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından, başta Amerika ve Avrupa'da "şiddet" ve "terör" gibi kavramlar eşliğinde daha çok anılan bir din olmaya başlamıştır.¹⁴ İslam dini ve müntesibi olan Müslümanlara yönelik korku, güvensizlik ve sevgisizlik gibi duyguların "İslamofobi" (Islamophobia) kelimesi eşliğinde ifadesini bulması, siyasî sahnelerde cereyan eden son gelişmeler de dikkate alındığında ayrı bir ehemmiyeti haizdir.

İslamofobi, özellikle, Müslümanların işlediği varsayılan 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından sirkülasyona sokulan bir kavram olmuştur. İslamofobinin kendiliğinden mi geliştiği yoksa medya ve siyasî söylemler eşliğinde desteklendiği için mi yaygın söylem biçimi halini aldığı sorusu akla gelmektedir. Ancak bizim burada dikkat çekmek istediğimiz konu, bu tür kavramlar aracılığıyla dili üretenin aynı zamanda iktidarı da üretmekte olduğudur. İslamofobi, İslam ve terör gibi kavramlaştırmalar -ya da

kavramları yakınlaştırmalar-, siyasî alanda, aynı zamanda Hıristiyanların İslam dünyası üzerinde kurageldikleri baskıyı meşrulaştırma mekanizması olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda Avrupa'da yaşayan Müslümanların geniş katılımı gerçekleştirildiği ve İslam'ın barış dini olduğu ana temasını işleyen İslamofobi karşıtı yürüyüşleri, İslam'ın korkulacak bir din olduğunun düşünülmesinden korkarak yapılan tepki yürüyüşleri olarak görmek mümkündür. Yine bu tepkileri, Hıristiyan dünyanın korku objesi haline getirmeye çalıştığı dini ve bu dinin müntesibi olan insanları hukukî, sosyal ve siyasî alanlarda kısıtlama çabalarının ulaşacağı anti özgürlükçü boyutların farkına varılmasının bir sonucu olarak görmek de mümkündür. Üstelik Müslümanlar cephesinde gelişen bu korkuların, örneğin, benin ötekisi olarak kurgulanan "ötekinin" ülkelerine özgürlük ve demokrasi götürme adına şiddet, kaos ve kan yani savaş götüren uygulamalarla birleştiği düşünüldüğünde gerçekte dünyada yükselmekte olanın bir İslam korkusu değil, Hıristiyan korkusu olacağı yani asıl problemin yükselmekte olan Hıristiyanofobi olacağı söylenebilir.

Oryantalizm'in Ötekileştirilmesi

Oryantalizm gibi spekülasyon bir konuya değinme çabası içinde yapmaya çalıştığımız, oryantalizm çatısı altında görülen çalışmalara, bilimsel, sanatsal, kültürel ve siyasal alanlardan örnekler vererek temas etmekte. İslam dini bağlamında Kur'an ve Hadis metinleri eksenli yapılan araştırmalar oryantalistlerin bilimsel yaklaşımlarına birer örnek olarak sunulurken; Doğu kadını temalı tablolar, oryantalist ressamların Doğu'ya sanat perspektifinden bakışının tezahürleri olarak zikredildi.¹⁵ Burka giyen Afgan kadınının Batılı özne kadının "öteki"si olarak sunulduğu Kandahar filmi oryantalist bakışın sinema gibi sanat formlarını kullanarak kültürel alanda söylem üretmesine örnek teşkil ederken; İslamofobi kavramının

yaygınlaşan kullanımının, özellikle ben ve öteki ayırımını temel alan oryantalist bakışın siyasal alanda söylem üretmesinin bir tezahürü olarak görülebileceği dikkatlere sunuldu.

Oryantalizm konusunun kapsamına giren kavramların tekabülîyeti tartışmalı olduğu gibi ayrıca konu etrafındaki spekülasyonlar, hemen her zaman bir ucu siyasal söylemlere dayanan tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu durumda oryantalizm konusunda düşünme ve yazı yazma çabasının, bulanık sularda olabildiğince net görüntü elde etme çabası

Özgürlük ve demokrasi götürme adına şiddet, kaos ve kan yani savaş götüren uygulamalarla birleştiği düşünüldüğünde gerçekte dünyada yükselmekte olanın bir İslam korkusu değil, Hıristiyan korkusu olacağı yani asıl problemin yükselmekte olan Hıristiyanofobi olacağı söylenebilir.

olarak belirginleşmesi kaçınılmaz görünmektedir. Daha Doğu ve Batı kavramlarının tekabülîyetinden başlamak üzere farklılaşan görüşler, konulara yaklaşımlardaki derin fikir ayrılıklarına dikkatleri çeker niteliktedir. Rudyard Kipling'in meşhur "Doğu Doğudur ve Batı da Batı; bu ikisi hiçbir zaman birleşmeyecektir."¹⁶ dizesindeki keskin Doğu-Batı ayırımı yanında Alev Alatlının "Ortadoğu, en az Batı Avrupa kadar "Batılı"dır. İslamiyet, bir Batı dinidir. (...) Müslümanlar, Avrupa kıtasında mukim "Batılı"ların, daha çok bilime giden yolda tökezlemiş, yoksul akrabalarıdır. Hepsi bu."¹⁷ sözlerindeki Doğu ve Batı birlikteliği teorisi, kavramlara yüklenen anlamların farklılığını belki de kavramların patenleri giyenlere göre yaptığı dansı gösteren birer örnektir.

Bu noktada belki Doğu ve Batı karşılaşmasının aslında son iki yüzyıllık süreçteki karşılaşmanın bir adı olarak anılabilecek oryantalizm kelimesi etrafında kilitletmesinin yanlışlığına

dikkat çekmek gerekir.¹⁸ İslam dini ile karşılaşma bağlamında Doğu ve Batı karşılaşmasının bin yılı aşkın tarihinin daha çok son iki yüz yılını konu edinen sürecine ad olarak kullanılan oryantizm, oryantistlik bakışın ötekileştirilmesi gibi bir sorun aracılığıyla Doğu'nun da ötekileşmesine zemin hazırlayacak şekilde kullanılmamalıdır. Zira oryantistlerin yönelttiği bazı sorulara dikkat kesilecek olursak onların bize "Biz kimiz? Tarihin neresindeyiz?" şeklindeki aslı soruları sordurmuş oldukları ve böylece Batı ile karşılaşma eşliğinde "Doğu ile karşılaşma"ya yani kendimizle yüzleşmeye imkan tanıdıkları düşünülebilir. ■

dipnotlar

- ¹ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İstanbul 1986, İnsan Yay., s. 61.
- ² Edward W. Said, *Orientalism*, Vintage Books, New York 1979.
- ³ Bkz. Edward W. Said, *Oryantalizm*, (cev. Nezih Uzel), Pınar Yay., İstanbul 1982.
- ⁴ Bkz. Edward W. Said, *Şarkiyatçılık*, (cev. Berna Ülner), Metis Yay., İstanbul 2001.
- ⁵ Ian Buruma, Avishai Margalit, *Occidentalism: the West in the Eyes of its Enemies*, The Penguin Press, New York 2004.
- ⁶ Bkz. Harald Motzki, "The Collection of the Qur'an: A Reconsideration of Western Views in the Light of Recent Methodological Developments", s. 1-25.
- ⁷ Batıda Hadis ilmi çalışmalarına örnek olarak Arent Jean Wensinck, T. W. Juynboll ve J. Horowitz'in önderliğinde 1916 yılında, çoğu oryantist altmış dört kişinin katkısıyla başlatılan ve yaklaşık yetmiş yılda tamamlanan, kısa adıyla Concordance (el-Mu'cemü'l Müfehres) kitabı zikredilebilir. Kitap hakkında bilgi için bkz. "el-Mu'cemü'l Müfehres li-Elfazi'l Hadisi'n Nebevi", T.D.V.I.A., c. 30, s. 347-348.
- ⁸ İngiliz yazar, asker, diplomat ve oryantist Richard Francis Burton tarafından meşhur Doğu klasiği olan Binbir Gece Masalları, *The Book of the Thousand Nights and a Night* adıyla 1885 yılında çevirilmiştir.
- ⁹ Kandahar - Safar e Ghandehar, 2001, Fransa ve İran yapımı, başrol Niloufar Pazira.
- ¹⁰ Nitekim insan hakları, özellikle de kadın ve çocuk hakları üzerinde yaptığı çalışmaları dolayısıyla 2003 yılında Nobel Barış Ödülü alan ilk Müslüman kadın olan Sirin Ebadi, Doğu kadını dendiğinde kalıplaştırılan yargıları kendi hallerine bırakmaktadır. Ebadi, *Time* dergisinin kendisiyle yaptığı röportajda, kadın hakları konusundaki bazı hak-sız tutumların Batı ile Müslüman toplumlar arasında ortak olduğuna dikkati çekmekte ve dünyanın herhangi bir yerinde kadın hakları konusunda sorun yaşanmadığının söylenemeyeceğini dile getirmektedir. Bkz. <http://www.time.com/time/magazine/article/>

0,9171,1191820-1,00.html.

- ¹² Kadınların eğitimi konusunda uzun denebilecek bir zamandır birtakım kısıtlamaları ve engelleri asmaya çablayan ülkemizde bile yakın zamana kadar, kızlarını okumaları için üniversiteye göndermek istemeyen erkeklerin aynı zamanda eşlerini muayene ettirecekleri zaman ısrarla bir bayan doktor aramaları ve bu arayışta herhangi bir çelişki bulmamaları, zihniyetlerinin paradoksal yaklaşımlarını gözden geçirmesini ve kadınlık rolleri üzerine yeniden düşünmesini gerektirmektedir.
- "Ben" ve "öteki" ayrımı, felsefi açıdan son derece problemli bir ayırımdır. Zira Hegel'de ifadesini bulan şekilliyle "Ben eşittir ben ve ben olmayan" formülasyonu dikkate alındığında, benin ben olmayandan yani öteki olarak adlandırılardan ayrı bir kategori olarak düşünülmesi söz konusu değildir. Teferruatlı değerlendirmeler için bkz. Burhanettin Tatar, "Hegel'in Zihin Fenomenolojisi'nde "Arzu" (Desire) Kavramı Üzerine Bazı Düşünceler", *OMÜ-İFD*, 2001, sayı 12-13, s. 307-317. Öteki kavramının farklı bir algılaması; "Öteki, öznenin kendini ondan ayırt ettiği bir şey veya öznenin gecemediği mutlak sınırın ötesindeki şey değil, ama özneyi sürekli ve her seferinde yeni bir biçimde mümkün kılan zorunlu bir olanaklılıktır." şeklinde. Bkz. Meyda Yeğenoğlu, *Sömürgeci Fantaziler*, Metis Yay., İstanbul 2003, s. 19.
- ¹³ Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia) yetkilisi Dr. Anja Rudiger, bir konuşmasında İslam'ın "the new other" olarak nitelenebileceğine değinmiştir. Konuşma metni için bkz. http://www.sant.ox.ac.uk/princeton/pap_rudiger.shtml
- ¹⁴ Bu tarihten önce de "fundamentalizm" kavramı eşliğinde İslam algılamasının sorunlaştırıldığını hatırlamak gerekir.
- ¹⁵ Elbette bilimsel bakışla sanatsal bakış arasında, seçilen alanlar, çalışma yöntemleri, perspektifler ve sunumlar (ürünler) açısından çok fark vardır. Aynı zamanda sanat dalları içinde de realist, sürrealist, naturalist, romantik vb. farklı perspektifler söz konusudur. Farklı çalışma alanları kadar farklı perspektiflere de örneğin Batı resim sanatındaki hayalî Doğu kadını algılarıyla sinema sanatındaki toplumsal gerçeklikleri dikkate alan kadın algısı arasındaki farklı yaklaşımlara işaret edilerek kısmen değinilmiştir.
- ¹⁶ "East is East and West is West, and never the twain shall meet." Rudyard Kipling, *The Ballad of East and West*, http://www.everypoet.com/Archive/poetry/Rudyard_Kipling/kipling_the_ballad_of_east_and_west.htm.
- ¹⁷ Alev Alatlı, "Doğu-Batı' İçin Boş Bir Tasnif", *Doğu Batı*, yıl 1, sayı 2, Subat-Nisan 1998, s. 86-87.
- ¹⁸ "Oryantalizm" kelimesinin İngilizce'de ilk defa 1779 yılında, Fransızca'da ise 1799 yılında kullanıldığı görülmektedir. Bkz. Ali Dere, "Doğu ve Batı Karşılaşmasında Bir Süreç: Oryantalizm", *Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı'da İslam Çalışmaları Sempozyumu*, D.İ.B. Yay., Ankara 2003, s. 58. "Oryantalizm" kelimesi ise "şarkiyatçılık" anlamında Fransızca sözlüklerde ilk defa 1838 yılında kullanılmıştır. Bkz. Ahmet Kavas, "Geçmişten Günümüze Fransız Sarkiyatçılığı ve Kurumları", *Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı'da İslam Çalışmaları Sempozyumu*, D.İ.B. Yay., Ankara 2003, s. 111. Literatürdeki kullanımı itibarıyla oryantizmin tarihi yaklaşık son iki yüz yılı işaret ediyor görünse de Doğu-Batı karşılaşması ve karşılaştırması anlamında tarihi elbette çok daha eskilere gitmektedir.